

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-75>

УДК 3.343

Байда А.О., Ніколашина А.М.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

АМНІСТІЯ ТА ПОМИЛУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Анотація. У цій статті були проаналізовані такі документи, як: Кримінальний Кодекс України, Закон України «Про амністію», наукові статті правознавців. Правова природа амністії та помилування характеризується складним, багатостороннім змістом. Ці інститути поєднують норми кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого та конституційного права. Відповідно до чинного українського законодавства амністія – це правовий акт (закон) Верховної Ради України, який не усуває карності діяння, але водночас повністю або частково звільняє від кримінальної відповідальності та/чи покарання певну категорію осіб, винних у вчиненні злочинів. Помилування згідно з Положенням – це персоналізований правовий акт Президента України щодо засуджених осіб про повне або часткове звільнення їх від відбування покарання.

Ключові слова: амністія, помилування, Закон про помилування, злочин, підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності, довічне позбавлення волі.

Bayda Anton, Nikolashina Anastasia
National Law University of Yaroslav the Wise

AMNESTY AND FORGIVENESS IN CRIMINAL LAW

Summary. Such documents were analysed in the real article, as: Criminal Code of Ukraine, Law of Ukraine "On amnesty", scientific articles of legists. In the system of existing in the Ukrainian legislation types of release from serving of punishment amnesty occupies a main place. Legal nature of amnesty and forgiveness is characterized difficult, multilateral maintenance. These institutes combine the norms of criminal, criminally-executive and constitutional right. In accordance with the current Ukrainian legislation amnesty is a legal act (law) of Supreme soviet of Ukraine, that does not remove criminalness of act, but at the same time fully or partly releases from criminal responsibility and/whether punishment certain category of persons guilty in committing crime. Forgiveness according to Suggestion – it the legal act of President of Ukraine is personalized in relation to convict persons about complete or partial liberation them from serving of punishment. Amnesty in translation from Greek means "forgiveness". Laws in force are not quite perfect, need making alteration and that up to a point they need to be co-ordinated with "european standards". Amnesty is a "multidimensional social event", that has for an object not only release the determined amount of persons from criminal responsibility but also demonstration of realization of principle of humanism. Existence of amnesty is the absolute index of humanity the states in relation to persons, that committed crime, but here it follows to occupy active resocialization of these persons in society. The analysis of concepts "amnesty" and "forgiveness" testify that on the essence they are alike. Possibility of release from punishment on the basis of law of Ukraine about amnesty or act on forgiveness creates a positive prospect for the amnestied and forgiven persons, helps to develop in them skills of self-control and self-education, aspiration to live on the laws of society and restrain him moral norms. The act of forgiveness has individual character.

Keywords: amnesty, forgiveness, Law, is on forgiveness, crime, grounds for the release of person from criminal responsibility, life imprisonment.

Постановка проблеми. Існують деякі су-перечності у регулюванні застосування амністії у КК України, у регламентації заміни покарання на підставі акта про помилування. Існує необхідність у внесенні змін до чинного законодавства для закріплення єдиного підходу у застосуванні єдиного підходу у застосуванні заміни покарання [1, с. 10–11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянуті такі документи: Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 19 травня 2016 року № 223/2015. Також підставою для застосування амністії та помилування, крім положень Загальної частини КК України, є Конституція України, Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 року в редакції 14 травня 2014 року. Розглянуті позиції право-

знавців про юридичну природу амністії та помилування, таких як О.С. Зельдова, П.І. Люблинський, О.С. Міхлін. В Конституції України, а саме в ст. 74, ст. 92, п. 27 ст. 106, містяться основні норми, що передбачають застосування амністії і помилування. Також умови і порядок здійснення амністії та помилування регламентовані в таких нормативно-правових актах, як Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 р. та Положення про здійснення помилування від 19 травня 2016 р. Нещодавно в Україні був прийнятий Закон «Про амністію в 2016 році», опублікований у виданні «Голос України» та від 6 вересня 2017 року, набув чинності [8, с. 35–47].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не відкидаючи необхідності існування інституту амністії, я хотіла б зазначити, що чинні закони України про амніс-

тію на сьогодні далекі від досконалості: в них не лише порушена системність та логіка викладу; не забезпечено інтересів потерпілої особи, наприклад, щодо відшкодування шкоди, завданої злочиним; не враховано ступінь суспільної небезпечності злочину, у зв'язку з чим взагалі нівелюється сама мета покарання. Практику прийняття таких законів треба змінити. Необхідно висловити пропозиції щодо вдосконалення регулювання цього питання на законодавчому рівні. Пропонуємо підійти до застосування інституту амністії в Україні з урахуванням інтересів потерпілої особи.

Метою статті є визначення поняття амністії та помилування, порядок застосування судами. Визначити у яких випадках застосовується амністія, різниця амністії та помилування в різних країнах. Закріплення цих понять у законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. В Стародавньому Римі термін «амністія» не вживався. Важливу роль при наданні амністії відіграло народне волевиявлення. Перша форма амністії – «*abolitio generalis*». «*Abolitio*» – це відміна обвинувачення і кримінального переслідування шляхом викреслювання імені переслідуваної особи зі списків обвинувачених. «*Abolitio generalis*» – викреслювання імен усіх обвинувачених зі списків і відстрочка переслідування.

Однією з держав, де правові форми амністії та її зміст більше всього відповідала римським традиціям стала Франція. Тільки окремі злочини, такі як державна зрада або заколот проти короля, спричинювали публічну кару. Наприклад, Франкські королі з династії Меровінгів з різних мотивів вдавалися до колективних помилувань. Також право колективного помилування застосовувалося в умовах довгих міжусобиць [4, с. 187].

Історично амністія, як інститут права не сформувалась в Англії. Такі фактори, як високе становище суду та верховенство влади парламенту стали головними чинниками у виникненні інституту зняття відповідальності. Цей інститут знайшов відображення в Актах про зняття відповідальності – це статuti зі зворотною силою, що звільняють осіб, які порушили закон, від відповідальності за ці порушення і роблять законними вчинки, які при скоєнні були незаконними. Механізм захисту такий: кожен заарештований за обвинуваченням у вчиненні злочину має право вимагати підтвердження суддею правомірності його арешту.

В іншому руслі вирішується питання звільнення від кримінального переслідування в Німеччині. До середини XIX ст. право амністії та помилування були повністю віднесені до компетенції монархів. Амністію виділено в окремий інститут. У сучасних німецьких наукових юридичних джерелах розрізняють: 1) помилування як окремий випадок у формі акту; 2) амністію як не поодинокий випадок, а як захід, застосований щодо значної кількості осіб, які вчинили однорідні злочини [5, с. 95–105].

Проаналізувавши законодавство про помилування таких зарубіжних держав, як Росія, Німеччина, Франція та ін., можна дійти висновку, що інститут помилування є характерним для всіх країн континентальної Європи. На мою думку, для нашої країни є вкрай необхідним прийняття

Закону Про Помилування, задля сталості процедури помилування в Україні [11, с. 230–233].

У ч. 1 ст. 44 КК України вказано, що особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акта про помилування. Але приписи вищезазначеної статті не узгоджуються з іншими приписами, передбаченими як у КК, так і в Положеннях про порядок здійснення помилування. Підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності, відповідно до ст. 44 Кримінального Кодексу України, здійснюється виключно судом. Помилування може полягати в повному або частковому звільненні від основного та додаткового покарання, або в заміні покарання чи не відбутої його частини більш м'яким покаранням, або заміні покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років. У ст. 85 КК вказано, що на підставі закону про амністію або акта про помилування засуджений може бути повністю або частково звільнений від основного і додаткового покарань. У ст. 87 КК вказано, що «Помилування здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи. Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років».

Інститути амністії і помилування носять міжгалузевий характер, бо поєднують елементи конституційного, кримінального і кримінально-виконавчого права. Суперечності у регулюванні застосування амністії є у КК. Так у ч. 1 ст. 74 КК вказано, що: «Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію, може застосовуватися тільки судом». Але, в ч. 1 ст. 74 КК зазначається лише можливість пом'якшення покарання і не передбачається його заміна. Аналіз законів України про амністію показує, що заміна покарання або не відбутої його частини майже не застосовується. Недоліки також містяться у регламентації заміни покарання на підставі акта про помилування. На мою думку, для усунення наведених колізій необхідно внести істотні зміни до законодавства з метою закріплення єдиного підходу у застосуванні заміни покарання або його невідбутої частини. Для підвищення ефективності застосування заміни покарання треба: 1) усунути колізію між КК і Законом України «Про застосування амністії в Україні» шляхом внесення змін в останній; 2) змінити редакцію ч. 1 ст. 74 КК з метою уточнення положення щодо можливості застосування заміни покарання [2, с. 42, 49].

Існує 11 правил додержання яких судами має забезпечити неухильне виконання ними відповідних владних приписів щодо застосування амністії та помилування.

1. Рішення про застосування або незастосування закону про амністію здійснюється виключно судом. Застосування судом закону про амністію здійснюється: за поданням органів дізнання та досудового слідства, – щодо осіб, кри-

мінальні справи та матеріали про злочини яких перебувають у провадженні цих органів [2].

2. Закон про амністію застосовується щодо осіб, які вчинили злочин до дня набрання цим законом чинності. Закон про амністію набирає чинності з дня його опублікування. Під особами, які вчинили злочин, відповідно до чинного законодавства визнаються особи, щодо яких: 1) відмовлено в порушенні кримінальної справи внаслідок акта про амністію чи 2) порушено кримінальну справу і пред'явлено обвинувачення.

3. Закон про амністію застосовується щодо обвинувачених, підсудних та засуджених, які дали на це згоду. Кримінально-процесуальний кодекс України передбачає, що кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю внаслідок акта амністії. Однак закриття справи на цій підставі не допускається, якщо обвинувачений проти цього заперече. Якщо особа не дає згоду на її амністування, суд не має права застосовувати щодо неї закон про амністію [3].

4. Помилування здійснюється стосовно осіб, засуджених за вчинення злочину, вирок щодо яких набрав чинності. Зацікавлені особи звертаються з клопотанням про помилування до Секретаріату Президента України лише після набрання вироком законної сили.

5. У разі відхилення клопотання про помилування, повторне клопотання щодо особи, засудженої за особливо тяжкий злочин, за відсутності нових обставин, які заслуговують на увагу, подається не раніше як через рік. Строки повторного подання про помилування визначені залежно від ступеня тяжкості вчиненого засудженим злочину. Особа, що вчинила злочин, за відсутності нових обставин може звернутися з повторним клопотанням про помилування через рік з моменту відхилення попереднього клопотання [6, с. 69–70].

6. Щодо осіб, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до вироку або під час відбування покарання, закон про амністію може бути застосований лише після припинення застосування примусових заходів медичного характеру. Особа, яка визнана неосудною, не підлягає кримінальній відповідальності, оскільки не є суб'єктом злочину. Амністія не поширюється на тих, хто під час вчинення злочину не міг усвідомлювати своїх дій або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності. Вони потребують лікування, власного соціального захисту, а громадяни – охорони від вчинення неосудними особами нових небезпечних діянь.

7. Щодо особи, яка вчинила кілька злочинів, передбачених різними статтями КК або засуджених за сукупністю злочинів, дія закону про амністію поширюється, якщо жоден із злочинів не виключає можливості його застосування. На законодавчому рівні це питання не вирішено. Я підтримуємо думку авторів, що при сукупності злочинів амністію можна застосовувати незалежно від того, що якийсь із них не допускає державного прощення. Особа звільняється судом від покарання у випадках,

коли акт амністії поширюється на неї з огляду на всі злочини, за вчинення яких її було засуджено. При сукупності злочинів суд призначає покарання за кожний злочин окремо; потім визначає покарання шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим шляхом повного чи часткового складання призначених покарань [7, с. 450–451].

8. До осіб, які вчинили тривалі або продовжувані злочини, закон про амністію застосовується у разі, якщо ці злочини закінчені до дня набрання ним чинності. Тривалий злочин починається з будь-якої дії або бездіяльності, безперервно здійснюється протягом певного проміжку часу. Початком тривалого злочину є дія чи бездіяльність, яка створює відповідний злочинний стан. Закінчується завершенням злочинного стану внаслідок суб'єктивних обставин. Для продовжуваного злочину характерна наявність кількох тотожних злочинних діянь, єдиного умислу і загальної мети. Початком є вчинення першої дії чи бездіяльності з числа кількох тотожних злочинних діянь. Закінчується в момент вчинення останнього із задуманих злочинних діянь [10, с. 394–397].

9. Якщо питання про застосування акта амністії не було розглянуто протягом 3 місяців після опублікування закінчення зазначеного строку, це не є підставою для відмови в амністії у подальшому щодо осіб, які підпадають під її дію. Зазначений строк встановлений законодавцем з метою забезпечити виконання акта про амністію якнайшвидше, тому його закінчення не може бути перешкодою для застосування зазначеного акта в подальшому.

10. Амністовані та помилувані особи не звільняються від обов'язку відшкодувати завдану злочином шкоду, покладеного на них вироком чи рішенням суду. Особа, що зазнала матеріальної шкоди від злочину, вправі пред'явити до обвинуваченого цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою. На мій погляд, у цій частині закон не можна вважати справедливим, оскільки можливість амністування та помилування особи не може бути пов'язана з фактом відшкодування нею завданої злочином шкоди [9, с. 154–160].

11. Особи, вирок суду щодо яких не набрав законної сили у зв'язку з поданням апеляції або перевіряється в касаційному порядку, мають право на застосування амністії. Виконання актів про амністію покладається на суди першої інстанції, але амністію застосовують також і суди, які розглядають справи в апеляційному та касаційному порядку. Суди вищих інстанцій здійснюють перегляд незаконних і необґрунтованих рішень з питань застосування або незастосування амністії, що не суперечить чинному кримінально-процесуальному законодавству.

Зокрема, документ припускає амністію осіб, засуджених за вчинення умисних нетяжких та не особливо тяжких злочинів; необережних злочинів, які не є тяжкими. Якщо засуджений відбуває покарання за нетяжкий і не особливо тяжкий злочин, його можуть звільнити від покарання, якщо він відбув менше половини терміну основного покарання. Засудженим за не особли-

во тяжкі злочини скоротять невідбуту частину покарання наполовину. У тексті Закону «Про амністію» вказано: «рішення про застосування або незастосування амністії приймається судом відносно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особистої справи і відомостей про поведінку засудженого за час відбуття покарання» [3].

Висновки. Правова природа амністії та помилування характеризується досить складним змістом. Ці інститути поєднують у собі норми кримінального, кримінально-виконавчого та кон-

ституційного права. При вивченні цього питання необхідним є використання комплексного підходу – враховувати компетенцію державного органу й сам предмет правового регулювання суспільних відносин. Амністія – це правовий закон Верховної Ради України, який не усуває карності діяння, але в той же час повністю або частково звільняє від кримінальної відповідальності певну категорію осіб, винних у вчиненні злочинів. Необхідне подальше вдосконалення законодавства, що регулює застосування амністії та помилування.

Список літератури:

1. Березовський А.А. Амністія: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Одеса, 2008. 238 с.
2. Кримінальний Кодекс України від 1 вересня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 24.04.2019).
3. Закон України «Про амністію» від 22 грудня 2016 р. № 1810-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-19> (дата звернення: 20.04.2019).
4. Березовський А.А. Амністія як кримінально-правовий феномен: поняття і сутність. Одеса, 2003. С. 186–189.
5. Музика А.А. Історія виникнення, становлення і розвитку інститутів амністії та помилування. Київ, 2004. С. 90–105.
6. Ніколаєнко Т. Амністія та помилування як підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Київ, 2009. С. 68–71.
7. Герасименко В. Деякі питання заміни покарання на підставі акта про амністію або про помилування. Львів, 2007. С. 449–451.
8. Мойсик В.Р. Амністія та помилування в Україні: становище і розвиток / Вісник Верховного Суду України. Київ, 2012. С. 35–47.
9. Устименко В.В. Звільнення від кримінальної відповідальності й покарання на підставі акта про помилування. Харків, 2004. С. 154–160.
10. Огаренко Ю.В. Про співвідношення амністії та помилування. Київ, 2001. С. 394–397.
11. Литвиненко О. Помилування в Україні та Європі: порівняльно-правова характеристика. Київ, 2014. С. 230–233.

References:

1. Berezovskii A.A. (2008). Amnistiia: sotsialno-pravovi ta kryminolohichni problemy [Amnesty: sociallegal and criminology problems: monograph]. Odessa, 238 p. (in Ukrainian)
2. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy vid 1 veresnia 2001 r. № 2341-III / Verkhovna Rada Ukrainy [Criminal Code of Ukraine is from September, 1 of 2001 № 2341-III / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Zakon Ukrainy «Pro amnistiuu» vid 22 hrudnia 2016 r. № 1810-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy [A law of Ukraine "is On amnesty" from Decembers, 22 of 2016 p.s. № 1810-VIII/ Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-19>
4. Berezovskii A.A. (2003). Amnistiia yak kryminalno-pravovyi fenomen: poniattia i sutnist [Amnesty as criminal-law phenomenon: concept and essence]. Odessa, pp. 186–189. (in Ukrainian)
5. Music A.A. (2004). Istoriia vynyknennia, stanovlennia i rozvytku instytutiv amnistiia ta pomyluvannia [History of origin, becoming and development of institutes of amnesty and forgiveness]. Kiev, pp. 90–105. (in Ukrainian)
6. Nikolayenko T. (2009). Amnistiia ta pomyluvannia yak pidstavy zvlennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti ta pokarannia [Amnesty and forgiveness as grounds of release from criminal responsibility and punishment]. Kiev, pp. 68–71. (in Ukrainian)
7. Herasyenko V. (2007). Deiaki pytannia zaminy pokarannia na pidstavi akta pro amnistiuu abo pro pomyluvannia [Some questions of replacement of punishment on the basis of act about amnesty or about forgiveness]. Lviv, pp. 449–451. (in Ukrainian)
8. Mosik V.R. (2012). Amnistiia ta pomyluvannia v Ukraini: stanovishche i rozvytok / Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Amnesty and forgiveness in Ukraine: position and development / Announcer of Supreme Court of Ukraine]. Kiev, pp. 35–47. (in Ukrainian)
9. Ustimenko V.V. (2003). Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti y pokarannia na pidstavi akta pro pomyluvannia [Release from criminal responsibility and punishment on the basis of act about forgivenesses]. Kharkiv, pp. 154–160. (in Ukrainian)
10. Ogarenko Yu.V. (2001). Pro spivvidnoshennia amnistiia ta pomyluvannia [About correlation of amnesty and forgiveness]. Kiev, pp. 394–397. (in Ukrainian)
11. Litvinenko O. (2014). Pomyluvannia v Ukraini ta Yevropi: porivnialno-pravova kharakterystyka [Forgiveness in Ukraine and Europe: comparatively-legal]. Kiev, pp. 230–233. (in Ukrainian)